

***„Wieś jako przedmiot badań naukowych
na początku XXI wieku”***

**Uniwersytet Warszawski, ul. Krakowskie Przedmieście 32
Sala Balowa, Pałac Tyszkiewiczów-Potockich, I piętro**

27 września 2010 roku

Program Konferencji

09.00. – 09.30. Rejestracja

09.30. – 09.45. Otwarcie konferencji

- **Prof. dr hab. Grzegorz Gorzelak**, Dyrektor EUROREG UW

09.45. – 11.30. I sesja: Geografia, gospodarka przestrzenna, architektura

Przewodniczy: **Prof. dr hab. Bohdan Jałowiecki**, EUROREG UW

- **Prof. dr hab. Jerzy Bański**, IGIPIK PAN Warszawa - „Wieś w badaniach geograficznych – wybrane problemy badawcze”
- **Prof. dr hab. Krystian Heffner**, Akademia Ekonomiczna Katowice - „Wieś jako przedmiot badań w gospodarce przestrzennej”
- **Prof. dr hab. Marek Kowicki**, Politechnika Krakowska - „O wątpliwych i niewątpliwych pożytkach badań wsi w planowaniu przestrzennym i architekturze”

11.30. – 11.45. Przerwa kawowa (Sala Bilardowa)

11.45. – 13.30. II sesja: Demografia, ekonomia, socjologia

Przewodniczy: **Prof. dr hab. Hanna Podedworna**, SGGW

- **Dr Monika Stanny**, IRWiR PAN Warszawa - „Wieś w badaniach demograficznych”
- **Prof. dr hab. Jerzy Wilkin**, Uniwersytet Warszawski - „Kurczące się znaczenie rolnictwa w życiu wsi i co może je zastąpić?”
- **Prof. dr hab. Krzysztof Górlach**, Uniwersytet Jagielloński - „Współczesne kierunki badań obszarów wiejskich – próba systematyzacji”

13.30. – 14.00. Lunch (Sala Bilardowa)

14.00. – 15.45. III sesja: Antropologia kulturowa, psychologia społeczna, historia

Przewodniczy: **Prof. dr hab. Krzysztof Górlach**, UJ

- **Prof. dr hab. Maria Wieruszewska**, IRWiR PAN Warszawa - „Wieś z perspektywy antropologii kulturowej”
- **Prof. dr hab. Krystyna Szafraniec**, IRWiR PAN Warszawa - „W poszukiwaniu mentalnej specyfiki wiejskiej młodzieży. Perspektywa socjologicznej psychologii społecznej”
- **Prof. dr hab. Józef Styk**, UMCS Lublin - „Aktualne kierunki badań nad historią polskiej wsi”

15.45. – 16.30. Podsumowanie i zakończenie konferencji

- **Prof. dr hab. Maria Halamska**, EUROREG UW

Abstrakty referatów

Prof. dr hab. Jerzy Bański
IGiPZ PAN

Wieś w badaniach geograficznych – wybrane problemy badawcze

Wystąpienie poświęcone jest trzem wybranym zagadnieniom badawczym: 1) problematyce pojęcia „obszar wiejski”, 2) miejscu wsi w koncepcjach rozwoju przestrzennego, 3) strukturze funkcjonalnej i polaryzacji przestrzennej obszarów wiejskich.

1) Wieś jest stosunkowo „młodym” przedmiotem badań geograficznych. Do niedawna utożsamiano ją z rolnictwem, które stanowiło podstawowy temat studiów wiejskich. Inne zagadnienia były mało istotnymi „odpryskami” badawczymi. Wzrost zainteresowania wsią jako całością nastąpił w latach 1960. W Polsce na potrzebę całościowego badania wsi zwrócono uwagę dopiero w latach 1990. Istotnym problemem w geografii wsi jest wyjaśnienie pojęcia „obszar wiejski”. Studia literatury wykazują istnienie wielu różnorodnych definicji, w których obszar wiejski traktowany jest jako przestrzeń fizyczna, społeczna lub ekonomiczna. Szczególnie brak precyzyjnej definicji w statystyce polskiej powoduje często błędne interpretacje procesów i zjawisk społeczno-ekonomicznych na wsi.

2) Wyróżnić można trzy główne okresy, w których tworzono koncepcje i wizje rozwoju przestrzennego kraju – powojenny, lat siedemdziesiątych i współczesny. Były to okresy opracowywania planów przestrzennego zagospodarowania i podziału terytorialnego kraju. Wszystkie dotychczasowe koncepcje z założenia zmierzały do łagodzenia różnic regionalnych, ale działania praktyczne na ogół utrwalały stan silnego niezrównoważenia i podziału na zasobne i ubogie regiony (również w zakresie kontinuum miasto-wieś). Współczesne trendy w polityce przestrzennego zagospodarowania (zasada spolaryzowanego rozwoju oraz zasada długotrwałej racjonalności ekonomicznej) prawdopodobnie wzmocnią procesy polaryzacji przestrzennej obszarów wiejskich (obszary w sąsiedztwie metropolii zatracają cechy wiejskości, a obszary położone peryferyjnie mogą podlegać degradacji społecznej i gospodarczej). Dotychczasowe koncepcje w zbyt ograniczonym stopniu podejmowały problematykę obszarów wiejskich. Ten sam wniosek dotyczy aktualnych strategii rozwoju województw, które pod względem ujmowania problematyki wiejskiej poddano szczegółowej analizie i ocenie. Należy też podkreślić, że polska wieś wymaga wizji przyszłości 2050 opartej na śmiałych projektach długofalowych.

3) W ciągu ostatnich kilkunastu lat, pomimo prób równoważenia rozwoju gospodarczego, obserwujemy wzrost dynamiki procesów polaryzacji przestrzennej. Rosną dysproporcje poziomu rozwoju gospodarczego regionów, w tym różnych kategorii obszarów wiejskich. Największą dynamikę rozwoju gospodarczego osiągnęły obszary wiejskie w sąsiedztwie metropolii, natomiast na wsiach położonych peryferyjnie, występuje szereg problemów społecznych i ekonomicznych. Należy je bezwzględnie identyfikować i rozwiązywać. Jedną z dróg do tego celu jest badanie wiejskich obszarów, które osiągają sukces gospodarczy. Rozpoznanie uwarunkowań sukcesu może być krokiem w kierunku rozwiązania niekorzystnych zjawisk społecznych i gospodarczych. Z przeprowadzonych badań wynika, że najbardziej podatne na sukces gospodarczy są obszary wokół dużych miast. W efekcie nagromadzenia szeregu zjawisk społecznych i ekonomicznych sprzyjających rozwojowi gospodarczemu są one nawet „skazane” na sukces.

Wieś jako przedmiot badań w gospodarce przestrzennej. Ewolucja zagospodarowania przestrzeni wiejskiej w Polsce

Tak w Europie, jak i w Polsce zdecydowaną większością przestrzeni zajmują obszary wiejskie. W krajobrazie w dalszym ciągu przeważa rolnicze lub leśne użytkowanie ziemi, ale w zagospodarowaniu terenu, szczególnie w strefach wzdłuż szlaków komunikacyjnych i wokół aglomeracji miejskich, funkcja rolnicza wypierana jest przez funkcję mieszkaniową (praca poza rolnictwem), przemysłową (zakłady produkcyjne, energetyka, magazyny, wydobywanie surowców), usługową (centra handlowe, komunikacja, infrastruktura techniczna) lub turystyczną (hotele, ośrodki rekreacyjne, tzw. drugie domy, infrastruktura turystyczno-sportowa). Prowadzone badania nad zagospodarowaniem przestrzennym wsi koncentrują się przede wszystkim na oddziaływaniu zjawisk demograficznych (np. przesunięcie ludności miasto – wieś, wyludnianie się wsi, zmiany struktury demograficznej itp.), społecznych (odchodzenie od rolnictwa, dojazdy do pracy, drugie domy), kulturowych (agroturystyka, nowe wzorce spędzania wolnego czasu, integracja wokół inicjatyw odnowy wsi itp.), gospodarczych (nowe uwarunkowania lokalizacji firm produkcyjnych, usługowych, zmiany w dochodach z rolnictwa, tworzenie struktur klastrowych, sieci produkcyjne, wyposażenie infrastrukturalne, dostępność do miast itd.) – na strukturę funkcjonalną obszarów wiejskich oraz na powstające w efekcie tych działalności formy przestrzenne. Ocena tych zjawisk, a w szczególności identyfikacja wzajemnych powiązań i ich wielokierunkowych skutków w strukturze przestrzennej osiedli wiejskich, jest często bardzo trudna i niejednoznaczna.

Tradycyjne osadnictwo wiejskie (wsie) miało generalnie skupiony, a często i zwarty charakter, chociaż na obszarze dzisiejszej Polski przeważały średnie i małe osiedla wiejskie. Szeroko rozumiane procesy urbanizacji na wsi (suburbanizacji, deruralizacji, semi-urbanizacji, kontrurbanizacji, *urban sprawl*) w zasadzie żywiołowo i coraz szybciej zmieniają wiejską przestrzeń.

Zmiany w zagospodarowaniu obszarów wiejskich idą – ogólnie biorąc - w dwóch kierunkach. Z jednej strony coraz szerszy jest zasięg „kolonizacji” wiejskiej, która polega na inwazji zarówno jednolitej i wielorodzinnej zabudowy mieszkaniowej tak w otoczenie tradycyjnych wsi, jak i na obszary użytkowane dotąd rolniczo (również na tereny leśne). Powiązania mieszkańców są zewnętrzne i niezintegrowane lokalnie. W strukturach osadniczych powstają funkcjonalne układy równoległe, wsie nie przekształcają się w układy wielofunkcyjne, często ze względu na zanikający popyt na lokalne usługi i towary zamierzają funkcje usługowe, co w wielu wypadkach prowadzi nawet do wyludniania się tego typu jednostek. Podobne procesy zachodzą często we wsiach małych i peryferyjnie położonych. Z drugiej strony, w wielu regionach proces odchodzenia od rolnictwa prawie się zakończył (m. in. lubuskie, opolskie, śląskie, małopolskie, podkarpackie), co w warunkach transformacji stopniowo prowadzi do zmian funkcjonalnych w tradycyjnych osiedlach wiejskich, które nabierają wielofunkcyjnego charakteru, stając się zarówno miejscem zamieszkania jak i pracy oraz wypoczynku, o rosnącym stopniu integracji społecznej i poprawiającej się jakości życia.

W warunkach polskich, zagospodarowanie przestrzenne wsi, tak w pierwszym jak i w drugim przypadku, najczęściej ma charakter nieplanowy, niekontrolowany i żywiołowy, prowadząc do dramatycznego wzrostu powierzchni terenów objętych zabudową (rosnące rozproszenie i spadek zwartości osiedli wiejskich) oraz zmniejszania się zasięgu terenów otwartych, niezagospodarowanych.

Generalnie, pilnie potrzebne jest sformułowanie polityki przestrzennej dla obszarów wiejskich, która porządkowałaby procesy suburbanizacji i wywołałaby popyt na funkcje centralne (produkcyjne, usługowe, wypoczynkowe, kulturalne, ekologiczne) w obszarach peryferyjnych o wiejskim charakterze. Umożliwiłoby to również lepsze, bardziej efektywne wykorzystanie środków europejskich do osiągnięcia standardów zagospodarowania przestrzeni obszarów wiejskich charakterystycznych dla krajów realizujących politykę zrównoważonego rozwoju.

Prof. dr hab. Marek Kowicki:
Politechnika Krakowska

O wątpliwych i niewątpliwych pożytkach z badań naukowych na temat wsi w planowaniu przestrzennym i architekturze

Opracowania planistyczne: Strategie Rozwoju, Plany Zagospodarowania Przestrzennego (kraju, województwa), a nawet Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego (gminy), składają się z opasłych tomów zawierających charakterystyki uwarunkowań, wnioski i postulaty oparte na badaniach ekonomicznych, geograficznych, przyrodniczych, kulturowych, społecznych, technicznych itd. Opracowania te wiele mówią o sposobach praktycznego wdrażania idei naukowych, także w zakresie problematyki wsi i rolnictwa.

Pierwszym, rzucającym się w oczy świadectwem, że Strategie i Plany, szczególnie krajowe i wojewódzkie mają podbudowę naukową, jest ich język, bogaty w niepospolite skojarzenia, jak np. „rozwinęte przemysły regionalnej szansy” („przemysł czasu wolnego”, „przemysł kultury”) itp. W ramach niektórych kierunków naukowych jest mowa o szansach przeobrażenia wsi w „atrakcyjne rezydencjonalnie miejsca o wysokim poziomie i jakości życia”, jak również o „komercjalizacji usług czasu wolnego”, o „generowaniu impulsów dla dalszego rozwoju zasobów dziedzictwa kulturowego” i o wielu innych, prawdopodobnie pożytecznych czynnościach tworzących „pozytywną markę wsi”.

Duża ilość specjalistycznych studiów szczegółowych wykorzystywana jest w Strategiach i Planach do formułowania postulatów i propozycji ochrony (biernej lub czynnej: zabezpieczania, utrwalania, konserwacji, a nawet restauracji) zagrożonych wartości. Postulatom ochronnym na ogół nie towarzyszą jednak koncepcje likwidacji źródeł zagrożenia. Np.: w opracowaniach planistycznych wyznacza się granice obszarów chronionych przed osadnictwem rozproszonym, brakuje natomiast pomysłów na konkurencyjne idee osadnicze, zdolne zahamować i wyeliminować patologię rozproszonego osadnictwa. Defensywność Strategii i Planów ma zapewne związek z zależnością: im więcej szczegółowych informacji zawiera część studialna tym trudniejsza jest ich synteza w postaci twórczej koncepcji planistycznej. Dlatego nieocenioną, choć zbyt rzadko dziś stosowaną metodą syntezy informacji pochodzących z wielodyscyplinarnych studiów szczegółowych bywa tworzenie modelowych projektów (np. „idealnego miasta”, „idealnej wsi”, „idealnego krajobrazu wiejskiego”), które w kolejnych etapach mogą być przybliżane do konkretnych uwarunkowań. Niezwykle inspirującym przykładem realizacji tej metody jest projekt autorstwa P. Portoghesiego, planistyczno-architektonicznego zagospodarowania doliny rzeki Tanagro (Bazylikata, Włochy), dla potrzeb rolnictwa, leśnictwa i osadnictwa.

Model idealnego krajobrazu wiejskiego „łączącego piękno z użytecznością” zrealizował w praktyce Gen. Chłapowski w swym majątku w Turwi. Wiedza ta rozwinięta została w pracach architektów, ruralistów i urbanistów, m.in.: prof. prof. Rzymkowskiego, Novaka, Wzorka, Ciołka, Chowańca i wielu innych, współtworząc ideę „wsi w krajobrazie parkowym” (prof. Bogdanowski). Trzeba stwierdzić, że idea ta, niestety nie jest w Polsce realizowana. Zwyciężyła koncepcja „wsi wielofunkcyjnej”, oparta na dość koniunkturalnej, krótkowzrocznej ekonomice, nie uwzględniającej w swych rachubach ani piękna ani, w istocie, użyteczności obszarów wiejskich.

Model „wsi w krajobrazie parkowym” nie jest nieosiągalną utopią. W wielu krajach europejskich trwa jego realizacja. W „Lapidariach” Kapuścińskiego znaleźć można opis pięknej krainy wiejskiej z okolic Salzburga, ukształtowanej w sposób kreatywny, nowoczesny, ale z szacunkiem dla przeszłości, właśnie, jako urzeczywistnienie „krajobrazu parkowego”. Przykłady z obszarów wiejskich innych rejonów Austrii, Szwajcarii, Niemiec, Danii, Anglii itd. (*pokazane na przeźroczach*) dowodzą, iż na wielu obszarach wiejskiej Europy realizacja owego modelu bywa zasadą, a nie odosobnionym epizodem. Przyszłość wiejskiej Europy nie musi, jak widać, zamykać się w perspektywach wąsko postrzeganej ekonomiki (tam: rolnictwa uprzemysłowionego, u nas w kraju: wynaturzonej koncepcji „wsi wielofunkcyjnej”) lecz jest otwarta na idee wynikające z badań i eksperymentów Steinera, myśli Mumforda, projektów modelowych Kriera oraz wielu innych bodźców twórczych, dzięki którym obszary wiejskie mogą zachować lub odzyskać jedną ze swoich najcenniejszych wartości: walor „krajobrazu parkowego”.

Wieś jako przedmiot badań demograficznych

Demografia dostarcza informacji na temat praw i prawidłowości rozwoju ludności w konkretnych warunkach społeczno-ekonomicznych i na określonym terytorium. Przedmiotem badań demograficznych w klasycznym ujęciu są: struktury ludności, ruch naturalny i migracyjny oraz zaludnienie. W kontekście podjętego tematu, ludność świadomie ograniczamy do subpopulacji wiejskiej. Demograf „widzi” wieś jako miejsce, gdzie żyje i gospodaruje człowiek. A od ilości i jakości potencjału demograficznego zależy stan zagospodarowania przestrzeni wiejskiej.

Najczęściej w analizach demograficznych spotykamy dwojaki rodzaj podejście:

1/ przedstawiające relacje zdarzeń, zjawisk, procesów demograficznych w układzie miasto wieś;
2/ prezentujące zróżnicowanie przestrzenne kwestii demograficznych na obszarach wiejskich. Złożoność tej sytuacji wynika z przestrzenności, konieczności pokonywania bariery izolacji przestrzennej, którą możemy przedstawić za pomocą np. wskaźnika gęstości zaludnienia, koncentracji ludności czy średniej wielkości miejscowości wiejskiej. Są to istotne zmienne ze względu na koszty zagospodarowania infrastrukturalnego obszarów wiejskich, a tym samym dostępu ludności do dóbr w celu zaspakajania swoich potrzeb.

Pierwsze podejście z ww. ukazuje „jedną” wieś, przeciętną, drugie natomiast ukazuje jej różnorodność. W gruncie rzeczy jeśli mówimy „o wsi w ogóle”, powstaje obraz uśredniony, który nie ma swojego odpowiednika w rzeczywistości społeczno-gospodarczej. Nie znaczy to jednak, że nie można, czy też nie należy, analizować procesów dokonujących się na wsi polskiej traktowanej jako pewna całość, ale trzeba pamiętać o tym, że jest to agregat silnie zróżnicowany wewnętrznie i pozostający w licznych związkach z innym agregatem – miastami. W przeciwnym razie grozi to wnioskowaniem o procesach zachodzących w otoczeniu społeczno-gospodarczym, które w rzeczywistości nie istnieją.

W każdym przypadku jednak, przed badaczem stoi dylemat definicji wsi i obszaru wiejskiego. Autorka tożsamo traktuje oba pojęcia, ale część naukowców pod hasło „obszar wiejski” włącza również małe miasta. Jednak ta kwestia rozpoczyna kolejny wątek, wymagający definicji pojęcia „małe miasto”, z którego tu rezygnujemy. Wsie duże i wsie małe różnią się w sposób o wiele bardziej istotny, niż wsie duże i małe miasta. Dlatego linia demarkacyjna pomiędzy miastem a wsią budzi tyle wątpliwości, a jednoznaczne przyjęcie konkretnego kryterium rodzi mnóstwo konsekwencji. Definicja zmusza do rozdzielenia miasta od wsi, do „porwania” danego terytorium, które z punktu widzenia rozwoju społeczno-gospodarczego stanowi pewną całość.

W międzynarodowej praktyce statystycznej spotykamy najczęściej dwa kryteria podziału ludności na miejską i wiejską. Jest to kryterium statystyczne (demograficzne) i administracyjne. Pierwsze, opiera się na liczebności mieszkańców danej jednostki administracyjnej. Tam, gdzie ono obowiązuje, do miast zalicza się te miejscowości, które spełniają warunek ustalonej, minimalnej liczebności populacji. Kryterium administracyjne uznaje za miejskie te miejscowości, które uzyskały status miasta.

W Polsce przyjęte jest kryterium administracyjne. W większości krajów europejskich decyduje jednoznacznie kryterium demograficzne (liczba mieszkańców), choć spotkać można również inne rozwiązania. Coraz powszechniej stosowane są klasyfikacje oparte o wskaźnik gęstości zaludnienia w danej (wg najmniejszej agregacji) jednostce administracyjnej. I tak obszary wiejskie wg definicji OECD, są liczone do 150 os/km², zaś EUROSTAT przyjmuje maksymalny próg wskaźnika na poziomie 100 os/km².

Kwestią, która warto podkreślić przy tym temacie jest fakt, że dysponując instrumentarium demograficznym, dysponujemy zestawem cech niezbędnych do oceny zarówno poziomu rozwoju społecznego, jaki i gospodarczego. Dla potwierdzenia tej tezy, dokonano oceny w zakresie charakterystyki demograficznej obszarów wiejskich w Polsce (za pomocą metody taksonomicznej, w agregacji gminnej) i wynik analizy poddano korelacji z poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego. Otrzymano współczynnik na poziomie $r=0,65$, co przy zbiorze 2172 jednostek gminnych dowodzi o współzależności obu poziomów rozwoju. A zatem, czynnik demograficzny to swoisty papierek lakmusowy, w badaniach rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich.

Kurcząca się znaczenie rolnictwa w życiu wsi i co może je zastąpić

- Wieś, która do niedawna była utożsamiana z rolnictwem staje się dość powszechnie wsią bez rolników bądź z ich niewielkim udziałem.
- Wieś jako jednostka osiedleńcza powinna być odróżniana od obszarów wiejskich, które w Europie zajmują 80—95% terytorium poszczególnych krajów.
- Dużym wyzwaniem dla nauki i polityki społeczno-gospodarczej jest powiązanie w harmonijnie działającą całość wielofunkcyjności rolnictwa, wsi i obszarów wiejskich.
- Czym jest wieś poprodukcyjna (*post-productivist countryside*) i w jakim zakresie to zjawisko występuje w Polsce?
- Aby uchronić tereny rolnicze i ich funkcje produkcyjne oraz zapewnić żywotność ekonomiczną wsi potrzebna jest strategia i polityka zintegrowanego rozwoju obszarów wiejskich.
- Zmieniające się funkcje wsi i rolnictwa oraz kurcząca się znaczenie rolnictwa w życiu wsi zmuszają do gruntownych zmian w socjologii i ekonomice rolnictwa oraz obszarów wiejskich.
- Polityka Unii Europejskiej wspierająca rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich nie uwzględnia należycie zachodzących zmian funkcji rolnictwa i obszarów wiejskich oraz powiązań między nimi.

Prof. dr hab. Krzysztof Gorlach
Uniwersytet Jagielloński

Współczesne kierunki badań obszarów wiejskich: próba systematyzacji

Punktem wyjścia referatu jest stwierdzenie, iż socjologia wsi zostaje dzisiaj zastępowana swoistym konglomeratem inter- i ponad-dyscyplinarnych badań i refleksji zwanych studiami wiejskimi (*rural studies*). Dotyczą one zarówno zjawisk i procesów ulokowanych na obszarach wiejskich, jak i szerzej: dziejących się w globalnych czy regionalnych sieciach różnorodnych podmiotów. Badania te dotyczą ośmiu obszarów tematycznych, z których każdy wyznaczony jest pewną osią teoretyczną (*theoretical coordinate*). Stanowią je kolejno: kulturowe reprezentacje wsi i wiejskości, natura, zrównoważenie (*sustainability*), nowe gospodarki, władza, nowy konsumeryzm, tożsamości oraz wykluczanie. W referacie podjęta zostanie próba analizy koncepcji tematycznych i teoretycznych w każdym z tych obszarów oraz ich krytycznej oceny.

Wieś w oczach antropologów

Autorka pisze o potrzebie antropologizacji badań wsi. Postulat ten, paradoksalnie, dotyczy samej antropologii, która ostatnio - jak mówią - "wybrała się w podróż do miasta". Inna opinia, że -istnieje tyle antropologii ilu jest antropologów- -daje pretekst do ześrodkowania tytułowego zagadnienia według autorskiego klucza. Stoi za tym doświadczenie Łódzkiej Szkoły Etnograficznej i dorobek badań nad wsią jej twórczyni- profesor Kazimierzy Zawistowicz - Adamskiej. Autorka odnosi się do antropologicznych inspiracji obecnych w tekstach swojej mistrzyni, jakie w etnograficznej fazie rozwoju dyscypliny najsilniej powiązane były ze wsią.

Spojrzenie retrospektywne obejmuje pierwszy manifest badań ludoznawczych, następnie fazę systematycznych badań wsi (monografie) realizowanych również po II wojnie w klimacie ideologii wrogiej tradycyjnym wartościom kulturowym wsi, przez lata sześćdziesiąte ubiegłego wieku i kolejny manifest antropologii krytycznej młodych "gniewnych", aż po niedawne odkrycie "etnografii doświadczenia" na tle teorii ugruntowanej.

Europejska sygnatura antropologii tworzy przesłanki analizy i projektowania działalności ludzkiej w podwójnym sensie. Po pierwsze jako dyscyplina powiązana z historią Europy oraz po drugie w związku z założeniami pracy antropologa, który stara się wniknąć "w pole widzenia innego". Jednocześnie antropologia tworzy płaszczyznę badań interdyscyplinarnych.

Autorka zastanawia się jak wobec potencjalnych możliwości dyscypliny odnajdują się współcześni antropolodzy. Zwraca uwagę na swoistość poznania antropologicznego. Każdy antropolog staje przed potrójnym zadaniem - poznaniem faktu, zdarzenia, rzeczy, kolejno przed poznaniem świadomości tegoż faktu i równocześnie zdaniem sobie sprawy z tego, że sam jako badacz ma jakiś udział w poznaniu.

Łódzka Szkoła Etnograficzna dawała okazję sprawdzenia tego jak w badaniach wsi nie trafnie "pracują" schematy wywiedzione w wielkich teorii skutkując zafałszowanym obrazem. Zaakceptowanie tego, że kategorie indukcyjne wyłaniają się dopiero w trakcie badania, uznane za credo metody etnograficznej, przez środowisko badaczy społeczeństwa i kultury jest powoli akceptowane acz z opóźnieniem.

Mamy antropologów, którzy starają się odmitologizować obraz wsi w pracach etnograficznych swoich poprzedników, ale mamy również autorów, którzy w ramach antropologii kulturowej pokazują wszechobecność mitycznego myślenia, z drugiej strony wskazują na funkcję i rolę mitu w realnym świecie. W tym drugim podejściu lokują się działania podnoszące znaczenie lokalnego dziedzictwa kulturowego wsi w ramach refleksyjnej antropologii. Chodzi o to, aby sytuacja poznawcza zwana "antropologizacją badań kultury" dotyczyła przededefiniowania pojęć, ale jednak nie prowadziła do porzucenia problemów egzystencjalnych ludzi wsi (człowiek ziemi) związanych z przestrzenią, czasem, wspólnotą, tożsamością. Jeśli chcemy lepiej poznać i zrozumieć własną kulturę, nie da się ominąć wsi i wyrosłej z jej badań "etnografii doświadczenia".

***W poszukiwaniu mentalnej specyfiki wiejskiej młodzieży.
Perspektywa socjologicznej psychologii społecznej***

Psychologia społeczna z dyscypliny, która pierwotnie badała proces czyniący z człowieka istotę społeczną w sposób bardzo zbliżony do podejścia socjologicznego, stała się dyscypliną, która „bada jak izolowani, jednostkowi przetwarzacze informacji radzą sobie z nadawaniem sensu prezentowanym im podczas eksperymentu laboratoryjnego bodźcom społecznym (Forgas 1983).

Jakkolwiek dziś psychologia społeczna (również w Polsce) wychodzi z laboratoriów w kierunku badań surveyowych czy metod typu case study, a diagnozy stanu świadomości, emocji czy zachowań ludzi znacząco wzbogacają naszą wiedzę o społeczeństwie, nie wykazuje ona ani zainteresowania, ani zrozumienia dla wiejskiej specyfiki.

W wystąpieniu swoim chcę się skoncentrować na dwóch kwestiach:

- 1/ zbilansowania (ustosunkowania się) do własnych badań wykorzystujących aparat pojęciowy i metody badawcze psychologii społecznej (badania autorytaryzmu, poczucia anomii, pesymizmu) – ze wskazaniem wiejskiej specyfiki;
- 2/ wskazania kilku znaczących elementów mentalności wiejskiej młodzieży (głównie w odniesieniu do projektowania własnego życia i stosunku do zmian społecznych), co wynika z mojego przekonania o zasadniczym dzisiaj znaczeniu czynnika pokoleniowego w wyjaśnianiu, a zwłaszcza w przewidywaniu społecznych przemian w Polsce.

Aktualne kierunki badań nad historią polskiej wsi.
Rekonesans bibliograficzny

Poszukiwanie odpowiedzi na pytanie o trendy tematyczne badań historyków nad polską wsią na przełomie XX i XXI w. wymagało od autora referatu przeprowadzenia analizy bibliograficznej. Jako *terminus a quo* przyjął on rok 1990, zaś *ad quem* rok 2010. W tym *spectrum* czasowym wyróżnił dwa podokresy: 1990-2000 oraz 2001-2010 dla poszukiwania kierunków przemian zainteresowań autorów publikacji. Przyjął założenie, że o trendach badawczych nad przedmiotowym zagadnieniem w większym stopniu świadczą tytuły publikacji autorskich lub zbiorowych samoistnych wydawniczo, a nie utworów publikowanych w periodykach naukowych czy kulturalnych. Humanieści zazwyczaj w tej formie edytorskiej publikują bowiem swoje prace naukowe na stopnie akademickie.

W punkcie wyjścia utworzono tzw. bibliografię rozumowaną publikacji książkowych w oparciu o elektroniczną bazę Biblioteki Narodowej w systemie MAK (Przewodnik Bibliograficzny) jako o bibliografię prymarną. Kwalifikacja danego rekordu do wyodrębnianego zbioru wymagała spełnienia kryteriów tematycznego i chronologicznego (rok wydania książki). To pierwsze ma charakter *stricte* techniczny. W tym drugim posłużono się zestawem haseł przedmiotowych w odniesieniu do treści poszczególnych opisów publikacji o ewidentnie historycznym charakterze (np. „wieś”, „szlachta”, „ziemiaństwo”, „chłopi”, „budownictwo wiejskie” itp.). Tu również miało znaczenie kryterium chronologiczne (arbitralnie *spectrum* zbioru „historia” ograniczono do 1945 r.). Kolejną trudność stanowiło ustalenie desygnatu nazwy „historia wsi”. Stanowi to kwestię złożoną i powoduje, że autor nadaje swojemu referatowi rangę wstępnego zarysu kwestii.

Realizacja powyższych założeń pozwoliła na wyszukanie prac autorstwa nie tylko historyków-profesjonalistów, lecz także historyków niektórych dyscyplin naukowych (np. historyków sztuki, historyków nauki). Ten *modus operandi* usprawiedliwia coraz częstsze przekraczanie przez autorów publikacji formalnych granic podziału na dyscypliny naukowe oraz podejmowanie kwestii historycznych przez przedstawicieli innych dyscyplin, a nawet dziedzin naukowych.

Przeprowadzona analiza bibliograficzna pozwala autorowi na konstruowanie *sui generis* „mapy” zainteresowań badawczych w zakresie historii wsi i podjęcie próby odtworzenia trendów w tym zakresie. Ponadto w porównaniu do publikacji z wcześniejszych okresów okazuje się, że niektóre zagadnienia przestały interesować badaczy, a inne są zupełnie nowe lub uzyskały większą popularność.